

שכל ספיקו של מהרי"ט אם בפאלוש יש קדושה, מפני שמתפללים בו בקביעות (דבאקראי הוי כרחוב שאין בו קדושה), ובזמנינו אין רגילות כ"כ להתפלל בפאלוש, בפרט בקהלות קטנות שאין דוחק בבהכ"נ, וגם הבית שלמה נוטה להקל, כיון דקדושת בהכ"נ מדרבנן, וספד"ר לקולא. אך לכתחילה אין עושין ספד"ר (כמג"א סי' יא), לכן לרווחא דמילתא ימכרו, ע"י זט"ה במעמד אנשי העיר, אותו חלק מהפאלוש שרוצים לייחד לעליה לעז"נ, אתו"ד.

והנה

והנה דמסתפינא הוי אמינא, שבנדון זה פשוט שמותר וגם חיוב לחלק הפאלוש, שלא תהיה תערובת. שהרי פאלוש זה עכ"ח לא נבנה לתפלה, כיון שבנו בתוכו את המדרגות לעז"נ. וגם בזמני הדוחק בשבתות ומועדים אין מתפללים בפאלוש, שע"ז יפגשו שם הנשים, ואסור להתפלל במקום תערובת אנשים ונשים. ואפילו אם מתפללים שם בטלה דעתם, ואין בכחם להמשיך ע"ז קדושה לפאלוש, כשמתפללים שם באיסור. ובימות החול שאין הנשים באות, אין נדחקים מבהכ"נ לפאלוש. ואי

משום חיוכי יארציט, שיוצאים לפעמים לפאלוש לאסוף להם מנין להתפלל, ה"ז רק באקראי בעלמא כתפלה ברחוב. וספיקו של מהרי"ט הוא רק כמש"כ בסוף דבריו: ושוא הוואיל ומתפללים תדיר כל זמן שנדחקים, אע"פ שהוא אקראי, מ"מ לגבי זה המתפלל המקום נעשה קבע לעצולים עכ"ד. הא משום תפילת יא"צ גרידא לא נעשה קבע. וא"כ אין בפאלוש זה קדושה, ופשיטא שחייבים לחלקו לשנים, בכדי להשלים מה שהחסירו בעת בנייתו, כי מקום זה אינו יותר מאשר פרוודור עליה לעז"נ, ולא שפיר עבדי, שבנו כניסת הגברים והנשים יחד בפאלוש אחד, וכן לא יעשה. ומחוייבים עתה לתקן הדבר ולהפריד במחיצה כשרה. — כי חוץ מהחיוב מטעם צניעות, יש בזה משום ובחוקותיהם לא תלכו, כי כן דרך העכו"ם לבנות בנינים מעורבים לגברים ונשים. והגם שהעז"נ למעלה נפרדת, אבל הפאלוש מעורב כדרך הגויים. וכבר צווח בשו"ת אמרי יושר **הנה** (ח"ב סי' קעח) שאין לעשות שום חדשות בבהכ"נ, ולא להתדמות לרפורמים ולעמים, ולא לסור ממנהגי אבותינו בבהכ"נ מקדש מעט שהם דומיא דמקדש דכתיב ב' הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל עי"ש.

סימן כא

עניני הבימה

יבוארו בע"ה כמה הלכות הנוגעות לבנינה והעמדתה

(א) [מהות בהכ"נ וכליו הוא דוגמת בית המקדש]

בראשונה נקדים דברים יקרים משו"ת מכתב סופר (ח"ב סי' א) להגה"ק ר' שמעון סופר ז"ל אב"ד קראקא, בן מרן החתם סופר ז"ל. וזה תמצית דבריו:

ברור הוא שמה שכל בתי הכנסיות שבעולם בנויים בסגנון אחד, מורשה היא לנו מאנשי כנסת הגדולה, כמו שהורישו לנו נוסח התפלה והברכות. ודי בזה להזהר שלא לשנות מאומה, כל"ת המפורש בדברי קבלה אל חטוש תורת אמוך. כי כל פרטי הדברים אשר בבהכ"נ הכל מיד ה' על אבותינו הק' השכיל. ואחז"ל (מגילה כט.) כל מקום שגלו שכינה עמהם, כבבל היכא, בבי כנישתא דהוצל, ובבי כנישתא דשף וייתיב בנהרדעא, ואהי להם למקדש מעט אר"י אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל. ופירש"י דשף וייתיב ובנאה יכניה וסיעתו מאבנים ועפר שהביאו עמהם בגלותן וכו', עי"ש. והכונה שכל בתי הכנסת שבגולה הם מקדש מעט, ותירגם יונתן (ביחזקאל יא. טז) בתי כנישתא תניין לבית

מקדשי. ר"ל שני כמו משנה למלך לביהמ"ק. ויכניה ועמו החרש והמסגר ואנשי כנה"ג, ובתוכם כמה נביאים, בודאי בכוונות מיוחדות בנו בהכ"נ, בסוד ה', שירמזו לדברים מועילים לטהרת הנפש לתפלה, כמו כונת העזרה שלפני בהכ"נ [כמובאים דבריו בזה (כס"י כד הערה ג)], והעמדת ארון הק' והבימה והעמוד, הכל בכוונות עמוקות, לעשות הבית מוכשר להשראת השכינה. ע"כ הפליגו חז"ל בקדושת אותן בכ"נ ביותר, כי קדושת הבונים וכוונתם המשיכה הקדושה לבית שבנו. והבאים אחריהם לא שינו ממה שהתקינו הם, ולכן כל דור לפי ערכו הקב"ה משרה שכינתו בתוכם [ומאריך לפרש דרשת רבא (במגילה כט.) ה' מעון אתה היית לנו כדור ודור אלו בכ"נ ובמ"ד וכו' עפי"ש (בחיגה יב:) ד' רקיעין וכו' זכור מעון עי"ש].

ואודיעך מה שהורוני מן השמים בדברי הנביא ואהי להם למקדש מעט. כי מיד ה' עליהם השכיל לעשות בבהכ"נ דמיון להיכל ומזבח הזהב ומזבח הנחושת.

ויתעוררו עיני המתפללים לכיון לבם לביהמ"ק וקוה"ק (כברכות ל. ושו"ע סי' צה), וכדברי הרי"ע"ף (בהקדמה לסידורו סי' ה) "וחשוב כאילו אתה עומד בבית אלקים לפני ארון ה'", כאשר יראו לפני עיניהם צורת בהכ"נ וכליו כדוגמת המקדש וכליו. ועוד תועלת שבראותנו דמות ביהמ"ק והמזבחות, נבוש ונכלם מעוונותינו שגרמו לחורבן, ונשתוקק ונתפלל לבנינים ^{ואוצר החכמה} ומפרש דברי יחזקאל (מג) ואתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעוונותיהם וכו'.

וְלִבְּךָ בכל בהכ"נ הק' עשו במזרח בנין (כולט החוצה או פנימה), דוגמא וזכרון לבית קוה"ק, וכו' ארון הק' וכו' ס"ת זכרון לארון העדות והלוחות. ובחנוכה מעמידים המנורה בדרום, דוגמת המנורה בביהמ"ק, וכן מרבין בנרות בכל יום לצד דרום ארה"ק. ולפני ארון הק' מעמידים העמוד לש"צ דוגמת מזבח הזהב (הקטורת) שעמד מול קוה"ק, כי תפלת צבור יש בה מסוד הקטורת, כמאה"כ תכון תפילתי קטורת לפניך [ומאריך לפרש סוד התפלה שדומה לקטורת, ומאחז"ל (רפ"ב דתענית) מוציאין תיבה לרחובה של עיר], ואין העמוד רק להחזיק הסידור, אלא הוא דוגמת מזבח הזהב ^{מקטר קטורת}, שמעכבת כל פרענות, ואנו בתפלתנו מעוררים רחמי שמים, ויחשב לנו כאילו הקטרנו הקטורת. ולכן העמוד במקום נמוך לפני הפרוכת כמו שהיה בביהמ"ק.

וּמַעֲמִידִים באמצע הבית בימה מוגבהת, דוגמת מזבח הנחושת (וקוראים לה שלחן ע"ש הכ' (יחזקאל מא, כב) המזבח וגו' זה השולחן אשר לפני ה') שעלו עליו בכבש, כן עולה הקורא בתורה, שהיא לנו במקום עולה וזבח (כמנחות קי). מלבד מה שקוראים בר"ח ומועדים פרשת קרבנות היום. וכן מי שניצל מצרה, ובעלה של יולדת, עולה לתורה במקום קרבן תודה. וסביב הבימה עושים ההקפות כמו במזבח שהקיפוהו (סוכה מה). [ועי' ביאור הגר"א לשו"ע אר"ח (סי' תרט)]. ומבואר (במדות פ"ה מ"א) שהמזבח היה מכון באמצע העזרה, כ"ב אמות מההיכל, וכ"ב אמות מכותל מזרח העזרה, ולכן העמידו אברה"ק הבימה באמצע בהכ"נ ממש.

וּמִזְבֵּחַ שנתן הרמב"ם (הל' תפלה יא, ג) טעם להעמדת הבימה באמצע "כדי שישמעו כולם", הגם שהוא עצמו (בהל' לולב ז, כג) כ' וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להעמיד התיבה באמצע בהכ"נ ומקיפין אותה בכל יום (מימי החג) כדרך שהיו מקיפין המזבח זכר למקדש עכ"ל. וא"כ א"צ לטעמו שישמעו כולם. הוא משום דבין צפון לדרום לא עמד מזבח הנחושת באמצע ממש, אלא משוך היה קצת לדרום (כיומא טז. וזכחים נח: ורמב"ם הל' בית הבחירה א, ו), אבל בבימה שבבהכ"נ הגם שהיא דוגמת המזבח צריך להעמידה באמצע דוקא "כדי שישמעו כולם", דההכרח לא יגונה.

ועיקר הבימה לקרא עליה בתורה, וא"כ צריך שישמעו כולם. וכן מקובל לנו מדור דור מיכניה שבנה בהכ"נ הראשון בגולה אחרי חורבן בהמ"ק [ומאריך בד' הכס"מ (הל' תפלה יא, ג ובשורת חת"ס חאור"ח סי' כח)]. ולגבי הקפידה שתהיה הבימה באמצע ראה להלן אות ו'.

וְכֵן זה בזה"ז, שבו נחלקו (בזכחים נח:) על מקומו של מזבח אם בצפון או בדרום או באמצע, דריה"ג ס"ל בצפון, הרומז על שמאל ודין, ואת הצפוני ארחיק מעליכם (יואל ב), ששם מקום שחיטת הקרבן המכפר על העון. וראב"י ס"ל בדרום, כי החוטא צריך להטות עצמו מקצה אל הקצה (כמ"ש הרמב"ם בשמונה פרקים). אבל לעת"ל בעולם התיקון, שהמזבח יהיה רק לזבחי תודה ושלמי שמחה, כו"ע יודו לר' יהודה שיהיה באמצע, שזה מקומו הנאה לו, כי הבית השלישי יקרא ע"ש יעקב אבינו (כפסחים פח). שמדתו תפארת שהיא האמצעית, והוא תכלית השלימות. ועל הבית השלישי אמר ה' (ישעיה ס, ז) ובית תפארתי אפאר. — ולכן עשו במקדשי מעט שבכלל הבימה באמצע ממש, ממזרח למערב כמו שהיה המזבח בעזרה, ומצפון לדרום כמו שיהיה לעת"ל בב"א. — ע"כ תורף ד"ק של המכתב סופר בקצור נמרץ, ועי' בפנים שהאריך בדברי נועם בטוטו"ד.

וְהָנָה הרב"י (בסו"ס קנא) הביא מהמרדכי שבהכ"נ דומה לעזרה, והסתפק דשמה דומה להיכל. — ולפי הדברים הנ"ל יובן הספק היטב. כי קדמונינו התקינו מקדש מעט שלנו באופן שיש בו זכר ודוגמא גם לעזרה (שיש בו מזבח העולה, והמדרגות לדוכן כדלקמן) וגם להיכל (שבו מזבח הקטורת והמנורה והפרוכת לקוה"ק). ולכן איסתפקא לן באיזה קדושה החמירו בגגין ועליות שלו, אם כעזרה או כהיכל.

(ב) [בימה גדולה בנויה מאבן, אם רשאים להקטינה]

בְּבֵהכ"נ שיש בו בימה גדולה, וכיון שהמקום דחוק לצבור, רוצים להקטין שטחה בכדי שיוכלו להוסיף מקומות ישיבה למתפללים. והשאלה בזה אם יש כאן איסור נתיצה, במה שמסתת מהבימה הבנויה משיש, ומקטין אותה. ואם יש כאן הורדה בקדושה במה שמשטח הבימה עושה שטח רצפת בהכ"נ.

לְכַאוֹרָה שתי השאלות תלויות הן זו בזו. שאם יש הורדה בקדושה בזה, א"כ בנוסף לזה יש גם איסור נתיצה, שאסור לנתוץ מבהכ"נ לצורך קדושה הפחותה מבהכ"נ. כמו שדנו האחרונים לגבי נתיצת קיר בהכ"נ לצורך הרחבת עזרת נשים, ודעתם דכיון שקדושת העז"נ פחותה משל בהכ"נ, אין לנתוץ מבהכ"נ עבור עז"נ, כמבואר אצלנו בס"ד בארוכה (בסי' יב). — אבל אם יש כאן העלאה

וא"כ גם היא מקודשת משאר בהכ"נ. — אבל אם קרה"ת שע"ג הבימה, אינו מוסיף לבימה קדושה מיוחדת, כיון שהוא רק שימוש שמשמשת הבימה לבהכ"נ, אז אין קדושתה עדיפה משאר בהכ"נ. כי לכל דבר שבבהכ"נ יש שימוש מיוחד משלו, כגון הדלת לפתוח בהכ"נ להכנס אליו, והחלון להכניס אור ואויר וכו', וכמו"כ הבימה כדי שיעמוד עליה הקורא בתורה והעולה לתורה, בכדי שהקהל ישמעו את הקריאה והברכות. ובהרמב"ם (הל' תפלה יא, ג) הנ"ל אות א' „כדי שישמעו כולם“. הרי זה שימוש לבהכ"נ כמו שאר חלקי בהכ"נ. ובפרט שאין זה שימוש הכרחי שאי אפשר בלעדו, שהרי אפשר בקרה"ת על השלחן גם בלי בימה. והבימה היא רק הידור מצוה וכבוד התורה. ולכן פסקו בטוש"ע (קנ"ד ז) הנ"ל שקדושת הבימה שוה לשטח בהכ"נ.

ותבט עיני דכבר שקיל וטרי כזה בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (ח"א סי' יד), ודעתו ג"כ דלא הוי הורדה בקדושה. דהשולחן שעל הבימה, שנקרא כורסיא (במגילה כו:), ותיבה (בזוה"פ שלח קסד:), הוא שיש בו קדושה כמו שאמר רבא במגילה דהוי תשמיש קדושה ונגנו. ואפילו בשלחן עצמו היה מקום לדון אם מותר לקצר רחבו, בכדי לעשות במקום שמקצר מקומות ישיבה. דמקום תפלה הוי תדיר, והשלחן משמש רק בעת קריאת התורה, אבל הוי מקודש. ותדיר ומקודש להרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ט, ב) שוין, ולפי הרע"ב (זכחים פ"י מ"ו) תדיר קודם. רק דמעלה דתדיר כ' תוס' (שבת כג: ד"ה הדר) דמהני רק להקדים לא לדחות. אבל גם במקודש מצינו רק להקדים (כהריות יב:). וא"כ במקום הצורך אם עושים במקום שלחן מקום תפילה היה אפשר להקל. מ"מ הבימה הרי היא רק תשמיש דתשמיש, ובודאי לא הוי שוה במעלתו עם תדיר. ונראה דהבימה היא רק כמו נוי לס"ת, מצד ואנוהו, כמו כל דבר מצוה אם הוא גדול יש בו הידור (כמג"א תרעב סק"ג) [וכמו"כ הבימה שהיא גבוהה זהו הידור נוי לס"ת], ובוה ודאי עדיף מקום תפילה שיש בו גוף מצוה, ולא הוי הורדה מקדושה, עכ"ד. — וזה מתאים לפסק השו"ע (קנ"ד ז) הנ"ל, דהבימה אין בה קדושת ארון, אלא קדושת בהכ"נ. וא"כ בשקדושת שניהם שוין, עדיף מקום תפילה דהוי תדיר ומקודש, מהבימה שהיא מקודש בלבד.

אלא שבשו"ת מחנה חיים (ח"ג חא"ח סי' ח) קיבל דברי השואל שהבימה קדושה כעזרת כהנים שבמקדש. — וכ' ע"ז בשו"ת מהרי"ץ הנ"ל דהאמת דמדמינן מקום הס"ת עם הס"ת כמו מקום המזבח (כשו"ע חרס, א הנ"ל). אבל הטעם הוא כמ"ש בביאור הגר"א הנ"ל דהאידינא הוי קריאת הקרבנות במקום קרבנות, וזו העבודה שלנו. וא"כ מזבח שלנו דהוי בס"ת, ה"ז כשר בכ"מ וא"צ עזרת כהנים, דשם הוי לפי כבוד ומעלת הכהנים משא"כ בתורה. וא"כ איז

בקדושה, ממילא אין זו נתיצה, אלא אדרבא בנין, שע"י הנתיצה עצמה הוסיף שטח לבהכ"נ. וכמו שכתבנו (בסי' טז אות א) שאם עובי הקיר שהורס מצטרף להיות שטח בהכ"נ ממש, ולא רק קיר אטום, א"כ הריסה זו עצמה בנין היא. — [ומדברי המכתב סופר הנ"ל אין להוכיח שקדושת הבימה גדולה מקדושת בהכ"נ, דחז"ל אמנם קבעוה לזכר ולדוגמא למזבח, אבל להלכה לא מוכח שחמורה קדושתה מבהכ"נ].

והנה כטור ושו"ע (קנ"ד ז) פ' הבימה אין בה קדושת ארון אלא קדושת בהכ"נ (ומקורו מגמ' וירושלמי סופ"ד דמגילה). דהיינו שקדושת הבימה שוה לקדושת בהכ"נ, ואין בה מעלה על שאר שטח בהכ"נ. וא"כ אין כאן הורדה בקדושה כשהופך שטח הבימה לשטח בהכ"נ, וממילא אין גם איסור נתיצה.

ומה דתנן (בר"פ בני העיר) דקדושת תיבה היא גדולה מקדושת בהכ"נ, שם הכונה לשלחן (כשו"ע קנ"ג, ב), אבל הבימה היא רק לכבוד, וכמ"ש בשו"ע כעין כימת המלך שיושב עליה בגובה. — וי"ל שזו גם כונת מרן החת"ס בתשו' (חא"ח סי' כח) שכ' שהבימה היא כדוגמת המזבח במקדש. ומקור דבריו משו"ע (תרס, א) נוהגים להעלות ס"ת על הבימה ולהקיפה (בחג הסוכות). ועי' בביאור הגר"א (ומובא במ"כ) שכ' שהבימה נשארה לנו במקום מזבח, כבגמ' (מגילה לא:) שהשיב הקב"ה לאברהם אבינו שכל זמן שיהיו קוראים בניך לפני בסדר הקרבנות מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני. ^{והחית 1234567} ובילקוט (תהלים תשג) בכל יום מקיפין את המזבח וכו', הא תינח בזמן שיש מזבח, כזה"ז חזן הכנסת עומד כמלאך האלקים וס"ת כורעו והעם מקיפין אותו כדוגמת המזבח עי"ש. שלא על הבימה שהוא המקום הגבוה אמרו זאת, כי אם על השלחן, שעליו קוראים בס"ת, שזה במקום המזבח כשקוראים בתורה בסדר הקרבנות. ומה שאמרו שהחזן עומד וס"ת כורעו ומקיפין „אותו“ כמזבח, ג"כ אין הכונה על הבימה המוגבהת, אלא על החזן, שמחזיק הס"ת מעל לשלחן, או אפי' שלא מעל לשלחן אלא כורעו, והחזן עצמו הוא דומה למזבח [וביארנו זאת בס"ד בחי' אגדה לחג הסוכות ואכמ"ל]. — עכ"פ קדושת התיבה שגדולה מקדושת בהכ"נ, הוא השלחן. שקוראים עליו [וכמו שמבואר גם מדברי המכתב סופר הנ"ל], אבל הבימה שעליה עומדים, שוה לקדושת בהכ"נ, וא"כ אין איסור להקטינה, ולעשות ממנה שטח בהכ"נ.

וההפך כזה שאם יש לבימה קדושה מיוחדת מפני קריאת התורה וקדושת ס"ת שקורין בצבור שעליה, אז היתה קדושתה חמורה מקדושת שאר בית הכנסת. דהגם שקריאת התורה הוא על גבי השולחן העומד על הבימה, מ"מ יש גם תועלת בבימה המוגבהת לקרה"ת.

הפסוק

הכרח שתהא הבימה כעזרת כהנים. ועכ"פ אם נקבל דבריו דהבימה היא כעזרת כהנים, יש להסתפק אם רשאי לשנותו, דהוי כמשנה מעזרת כהנים לעזרת ישראל. אך גם לפ"ז הרי אין קפידא כמה יהיה רוחב וגודל הבימה, וכיון דכעת אינו משמש כלום, והוי רק תשמיש דתשמיש, ולאחר שיתקנו ממנו מקומות התפלה יהיה עולה קילוסו של מקום משם, נראה דאין לחוש לזה. עכ"ד. אך עפ"י דחותנו הגאב"ד מאד ז"ל בעל לבושי מרדכי הצריך מכירת מקום הנתיצה ע"י זט"ה במעמד אנשי העיר עיי"ש.

ויש לי ראייה להמחנה חיים שקדושת הבימה גדולה מקדושת בית הכנסת, מספר מקור חיים להגאון בעל חות יאיר ז"ל (לשו"ע אר"ח קנא, ה) שכתב: לקצר הילוכו על מקומו בבהכ"נ דרך האלמעמברא (בימה) שיש בו "קדושה יתירה" ג"כ אסור, וביציאתו פשיטא לן דאסור עכ"ל. הרי דפשיטא ליה שקדושת הבימה גדולה מקדושת שאר בהכ"נ, דאל"כ למה יאסר לעשותה קפנדריא, אם רצפתה היא כרצפת בהכ"נ. וכ"כ בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי' ג) המובא להלן (אות ו) שקדושת הבימה חמורה מבהכ"נ עיי"ש. — ומש"פ בשו"ע (קד, ז) הנ"ל הבימה אין בה קדושת ארון אלא קדושת בהכ"נ. צ"ל דהא קמ"ל שאינו תשמישי קדושה כארון, אלא רק קדושת בהכ"נ, אבל גם בקדושת בהכ"נ יש כמה מדרגות, כמו בעזרה, עזרת נשים, עזרת ישראל, עזרת כהנים, כמו כן קדושת הבימה, יש לה אמנם רק קדושת בהכ"נ, אבל "קדושה יתירה" על שאר שטח בהכ"נ. — אבל עכ"פ צדקו דברי מרן מהרי"ץ ז"ל, דלוא יהא שקדושת הבימה יתירה, אבל אין קפידא כמה יהא גודלה וכנ"ל.

והל"ל ראיתי בשו"ת להורות נתן (ח"ג סי' ר"ז) אריכות דברים אודות בימה גבוהה אם מותר לנתוח ולהוריד מגובהה, כדי שיוכלו לשמוע יותר טוב את הש"ץ. ואחרי שקלא וטריא בטוטו"ד, מסיק דיש לסמוך על האליה רבה, בית מאיר ונזירות שמשון, דהיכי דנותן שלא בדרך השחתה מותר, ואם רוצים לצאת גם דעת הט"ז האוסר נתיצה כשאנו ממלא הגומא (כמבואר אצלנו בס"ד בסי' ז), אז ימכרו הבימה לנכרי ע"י זט"ה במעמד אנשי העיר, ויעשו הנתיצה ע"י נכרי, עיי"ש.

והנה אע"פ שנתבאר שיש אומרים שעיקר חשיבות הבימה הוא השלחן שעליו מניחים הס"ת, מ"מ אל תאמר לדבריהם שאין שום צורך בבימה, לא כן הוא כי לכולי עלמא הבימה היא א' מעיקרי בית הכנסת כמו שיבואר.

כי הנה אודות בהכ"נ שרצו להרוס הבימה, כיון שהצרה את מקומות הישיבה ואת המעבר, ולכן חשבו להעמיד במקומה רק שולחן קריאה. — השיב בשו"ת ישועת משה (ח"א סי' כז) כיון דהעמדת בימה בבהכ"נ מפורש בזה"ק (פ' ויקהל רי.), ופסקה הרמב"ם (הל' תפלה יא, ג) ומעמידים בימה

באמצע הבית כדי שיעלה עליה הקורא וכו', וכ"ה בטור ורמ"א (קנ, ה). ומקורה מפורש ממקרא מלא (נחמיה ח, ד) ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ, ופירש"י עשו לשם כך לקרות שם עליו בספר תורה. והיא תקנה קדומה בישראל, וידוע דהקבלה והמנהג הם עיקר ביהדות. לכן גם לכתחילה יש להדר ולבנות בימה בכל בית תפלה, אפילו אינו בית כנסת, ומכל שכן שאין להרוס ח"ו בימה שכבר נבנתה, אע"פ שעיי"ז תהיה הרווחה במקומות ישיבה למתפללים. ואין להורסה אפי' על מנת לבנות בימה חדשה, אם לא שיש לצבור זה כסף מושלש בקופת הקהל לבנות תיכף בימה חדשה מהודרת ואז יוכלו לבנות אפילו קטנה מהראשונה. — ועוד שהרי השולחן תשמישי קדושה הוא (כבש"ע קנז, ג), וכשעומד בקביעות בגובה בהכ"נ על הבימה, אסור להורידו למטה, דהרי זו הורדה לקדושתה. ומה שבהרבה בתי מדרשות לא הקפידו על העמדת בימה, זה רק מפני שהמקום היה צר להם, עכתו"ד.

אכן בשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' סח) נשאל על כגון זה, והתיר בשעת הדחק וצורך גדול, וע"י מכירת כל הבהכ"נ לנכרי, ואח"כ לנתוח הבימה נכי ס"ל דלא מועילה מכירת מקום אחד בבהכ"נ להוציאו לחולין, כ"א מכירת בהכ"נ כולה, (כנ"ל סי' יג בשם שו"ת הרי בשמים). — אמנם לא נחית הפרי השדה לנמוקיו הצודקים של הישועת משה הנ"ל, ודן רק על הורדה בקדושה, שמקום הבימה עדיף משטח שאר בהכ"נ, והורדה מותרת לצורך מצוה, ע"י מכירה. וכבר הזכרנו ד' הלבושי מרדכי דלגבי הורדה לא מהני מכירה ונגם מש"כ להחמיר שלא תועיל מכירת מקום א' בבהכ"נ. הנה כל האחרונים הורו כן למכור קיר אחד או אפי' חלק קיר בבהכ"נ כמובא בארוכה בעניני נתיצה. וע"כ המחמיר בנתיצת בימה תע"ב, ולהקל אפשר רק עפ"י הוראת מורה מובהק.

(ג) [הקטנת מדרגות הבימה, והגבהת רצפת בהכ"נ]

עובדא הוי בבהכ"נ שהבימה שלו ומדרגותיה רחבים מאד, והמקום היה דחוק לצבור, ומצאו עצה במקום להקטין הבימה ומדרגותיה (שלזה צריך להרסה ולבנותה מחדש), ימלאו רצפת בהכ"נ עד גובה מדרגה אחת, ועיי"ז ירוחו שטח המדרגה בכל צד, וכן שטח מדרגה לפני ארוה"ק.

הנה דן על זה בשו"ת לבושי מרדכי (ח"א סי' כד, ובמהדורות מישקולץ תרצ"ז סי' לא), והאריך לפלפל ולהחזיק בדעות הסוברים דקדושת בהכ"נ ואיסור נתיצה רק מדרבנן, ולכן מותר לנתוח את קצוות מעקות הברזל והאבן של המדרגות הנ"ל, גם אם נותן שלא ע"מ למלאות במקומו שאוסר הט"ז (קנא סק"ג), דלצורך הרחבה הוי כחזי ביה

תיוהא (כהרא"ש ריש ב"ב). ואי משום מספר המדרגות, הגם שלא היו ו' מדרגות (כהזוה"ק דלקמן) רק ה', מ"מ אפשר למעלה לחקוק בבימה עוד מדרגה, בכדי להשלים את זו שמבטלים למטה. אלא שינתצו ע"י נכרי, דהוי שבות דשבות במקום מצוה (כחת"ס חאור"ח סי' לב). ומה שעושה במקום המדרגות שטח רצפת בהכ"נ, אינה הורדה בקדושה דהספסלים והעמודים (שטענדער'ס) יש להם קדושה כמו המדרגות, וכמ"ש החת"ס הנ"ל שיש ברהיטים לאו דנתיצה כששוכרים. ומ"מ ימכרו מדרגות הבימה וההיכל ע"י זט"ה ותחול הקדושה על המקומות הנוספים, אתו"ד בקיצור נמרץ (ועי' בפנים שהאריך במו"מ של הלכה).

ולפי מה שנתבאר לעיל בס"ד, שאין איסור להקטין הבימה. א"כ כש"כ שאין איסור להקטין המדרגות. דבשלמא אם הם ו' מדרגות, ורמז בהם לשש מעלות לכסא (כמו שיתבאר בס"ד בסמוך), י"ל דאין לבטל דבר הרומז לענינים עליונים. אבל כשאין בהם הרמז, א"כ לכאורה פחותה קדושתן הן מקדושת בהכ"נ שבו יושבים ומתפללים ולומדים, משא"כ על המדרגות, והן מקדושת הבימה שעליה עומדים וקוראים בתורה או דורשים, משא"כ על המדרגות. ועכ"פ גם אם לא נוציא המדרגות מכלל קדושת בהכ"נ, אבל כודאי עדיף להפכן לשטח בהכ"נ, דהוי תדיר ומקודש וכנ"ל.

והנה לא דיבר הלבושי מרדכי כלל מהמעטת אויר בהכ"נ, ע"י שממלא ומגביה הרצפה. ושמע מינה דפשיטא ליה דאין איסור בזה כלל. דהגם שנתבאר בס"ד בארוכה (בסי' יט) שיש קדושה לאויר בהכ"נ, והשאלה היא רק אם זו קדושה עצמית לאויר, או קדושה מפני שרואה פני הרצפה. מ"מ יכול להגביה הרצפה, ומשם יתחיל האויר. ואינו מגרע בזה מקדושת בהכ"נ. דאדרכא באויר הזה עושה רצפת בהכ"נ. — אולם הלום ראיתי בשו"ת לבושי מרדכי (מהר"ת חאור"ח סי' כד) שתוך דבריו (לפני ד"ה והנה) ע"י ריבוי גשמים א"א להתפלל בתוכו ועכ"ח צריכים להגביה הרצפה וממילא זה אי אפשר למעט חלל בהכ"נ, וצריך עכ"ח להגביה גם למעלה התקרה עכ"ד. וצ"ע [ועי' (בסי' יח) מה שהבאנו משו"ת בית שלמה (סי' כח) דגם אם מעבה קיר בהכ"נ וממעט ע"י שטחו, והוי לכאורה נתיצה במקצת, מ"מ כיון שהמטרה לתקן ולהרחיב עבודת האל ית"ש לא הוי נתיצה. ולכאורה הה"ד למיעוט חללון].

(ד) [הגדלת הבימה בבהכ"נ]

עד כה היו דברינו אם מותר להקטין הבימה ומדרגותיה. אבל שכיחה השאלה, בבתי כנסיות שמנדבים להם בימה חדשה, ורוצים לבנות בימה גדולה, בנויה משיש.

שהיא יותר גדולה מהישנה, ועי"ז ממעט באפשרות העמדת כסאות או ספסל למתפללים.

וחזינא בשו"ת דברי חיים (ח"א סי' ד) שכ' בסוף דבריו וכן נוהגים בכל בתי הכנסת שבכל תפוצות ישראל שבונים [בפנים בהכ"נ] לצורך בהכ"נ אפי' בנין קבוע, וקובעים ארגזים [ארוגות בנויים] ומנורות גדולות, הגם שע"יז מתמעט חלל בהכ"נ, עכ"ד. שמע מינה דס"ל שאין קפידא למעט חלל בהכ"נ גם אם במקום הארוגות לא יוכלו לשבת. — ויש להביא סמוכין לזה ממשנה (מדות פ"ג מ"א והובא בזבחים סא): בתחילה בימי שלמה לא היה המזבח אלא כ"ח על כ"ח אמה, וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ד' אמות וכו'. ובימה שלנו הרי היא במקום מזבח, כמש"כ בשו"ת חת"ס (חאור"ח סי' כח), וא"כ מותר להוסיף עליה. — ועוד דשוה קדושתה לקדושת בהכ"נ (כשו"ע אור"ח קנ"ז ויר"ד רפכ, יד), וא"כ לא מגרע בזה מידי. ובאופן שלא יהיה לאף אחד מהקהל הפסד ע"יז מצד מקום תפלתו, שאז צריכים לפצותו (עי' שו"ת חת"ס סי' כו).

אמנם ממה שנתבאר לעיל, יש עדיפות לשטח בהכ"נ שמתפללים בו, דהוי תדיר ומקודש, משטח הבימה שרק קוראים עליה בתורה והוי רק מקודש. ואפי' למי שרוצה להשוות קדושתה לעזרת כהנים, מ"מ לא משתכח בזה שמגדילים אותה, שהרי עיקר תפקידה לקרות עליה בתורה, וכל שמספיק המקום שם, די לקריאת התורה ולעומדים שם עפ"י ההלכה, בשטח יותר קטן. ולמה יקח שטח מרצפת בהכ"נ ולמנוע ע"יז אפשרות של מקומות למתפללים. ואפי' אם עתה אין דוחק בבהכ"נ, מ"מ מקוים שהצבור יתרכו. וכש"כ אם כבר גורם ע"יז צפיפות. — והדברי חיים הנ"ל מדבר מארוגות שהם לצורך המתפללים והלומדים, להניח בהם הספרים, ובלי ספרים אין ערך לבהכ"נ ובהמ"ד. ולכן לא חש להמעטת חלל בהכ"נ בכהאי גוונא בלבד. וכש"כ במנורות שתופסים רק חלל בגובה ולא למטה. וכמו"כ הרוצה להדר בבימה יפה יכול להגביה לגובה. — וכן אין ראיה ממה שהגדילו המזבח, כי זו עיקר העבודה בביהמ"ק להקריב קרבנות, ותפלותנו הם במקום קרבנות, ונשלמה פרים שפתינו. ונהי שכדוגמת המזבח אנו עושים בימה, אבל עיקר עבודתנו בתפלה, שהיא על שטח רצפת בהכ"נ. — ואכן שוה קדושת הבימה לקדושת בהכ"נ, אבל לפי המבואר, יש בבהכ"נ עדיפות מקום התפלה. ולכן בלי שאלת חכם אין להקטין שטח בהכ"נ, אא"כ יחליט החכם שיש בזה רוממות לבית אלקינו.

(ה) [כמה מדרגות לעשות לבימה]

כתב המג"א (סי' קנ"ט) ועושים בימה, ואין עושין יותר משה מדרגות לבימה (וזהו ויקהל ע' שסט) עכ"ל.

והעתיקהו כל האחרונים שאחריו. — ומרהיטת הלשון אפשר לחשוב שהקפידא היא לא לעשות יותר משש מדרגות, אבל פחות מזה שפיר דמי. אך המעיין במקורו בווהר הק' (פ' ויקהל, בפרוסים שלנו דף רג.) יראה שזה לשונו: בעי לסדרא ולתקנא בחד כרסיא דאקרי תיבה, וההוא כרסיא דלהוי בשית דרגין לסלקא בהו, ולא יתיר, דכתיב ושש מעלות לכסא, ודרגא חד לעילא לשואה עליה ס"ת, ולאחזאה ליה לכלא עכ"ל. ופי' האור החמה בשם הרמ"ק ז"ל שהתיבה הנקראת הכרסיא היא כנגד מדת המלכות [שהיא כסא אל הספירות שלמעלה ממנה], והשש מעלות לכסא הן ו' הקצוות חג"ת נה"י [חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד], והיסוד עולה אל המלכות, כי היא כאן למעלה מהששה, ודרגא חד לעילא [הוא השלחן שעליו מניחים הס"ת] הוא הכרסיא הנ"ל, ולא תזאה ליה לכולא כי התורה שהיא בת"ת יכולה להתגלות ולהראות רק דרך היסוד והמלכות, אתו"ד. — מכאור מזה כי צריך דוקא ששה מדרגות לעלות לבימה [כלומר חמש מדרגות והבימה היא הששית], והשלחן הוא המדרגה השביעית. ומש"כ הווהר „ולא יתיר“ אולי לפי שהבימות בימים הקדומים היו גבוהות מאד, כנראה גם בימינו בבהכ"נ הישנים, לכן הזהיר שלא לעשות יותר מששה מדרגות. אבל הה"ד נמי שלא פחות מששה, כמובן. [ואולי היתה הוי אמינא לעשות עשר מדרגות, כנגד עשר ספירות, כבוהר דלקמן, קמ"ל שלא יעשה יותר מששה מדרגות והשלחן היא השביעית].

וראיתי בס' מעשה נסים מהג"ר נסים כדורי ז"ל (נדפס ירושלם תשל"ה, עמ' קלו), אחרי שהביא בקיצור דברי הווה"ק והמג"א, הביא מס' בן איש חי (פ' ויקרא אות יד) שכ' יש מדקדקים לעשות לתיבה ז' מדרגות כמ"ש בווה"ק עכ"ל, והעיר עליו דמש"כ ז' מדרגות פירושו עם התיבה שמניחים עליה הס"ת, והוא פשוט, עכ"ד.

עוד איתא בווהר הק' (פ' שלח דף קסד:) דריש קרא מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב, מגדל עוז דא תיבה וס"ת, וההוא מגדל שם ה' איהו, ודיוקנא דיליה, ואצטריך בשית דרגין, בו ירוץ צדיק ונשגב, במאן במגדל או בס"ת, אלא קרא דריש בהאי ובהאי, כד דרש במגדל, איצטריך צדיק דא דליהוי חזן הכנסת זכאה דקשוט, ודיוקנא דצדיק עלאה, כד דריש לס"ת, מאן דסליק לס"ת למקרי אורייתא אצטריך צדיק, וצדיק אקרי עכ"ל. ופי' בס' אור החמה כי מגדל עוז רומז למדת המלכות, בו ירוץ צדיק היסוד, כל חפצו ומרוצתו להשפיע למלכות, ובוה ונשגב המגדל. והמגדל שכבהכ"נ רומז למלכות, שנותנים שם הס"ת הרומז לת"ת, לחברו עם המלכות. וזהו שאמר וההוא מגדל שם ה' איהו, ר"ל המלכות הנקראת שם ה'. ודיוקנא דיליה, ר"ל

שהמגדל שהיא המלכות, היא בדיוקן הת"ת. ואיצטריך ו' דרגין, כנגד ו' המדות חג"ת נה"י, והצדיק רץ על המגדל והס"ת, שהחזן הוא רומז לצדיק מדת היסוד, ובעלותו למגדל גורם ליחוד יסוד ומלכות. וכן העולה לתורה הוא בסוד היסוד צדיק.

מכאור ממאמר זה ג"כ שצריך ששה מדרגות דוקא. ובשו"ת אמרי אש (חאו"ח סימן ז) מאריך במעלת סדרי בהכ"נ, ומביא מסה"ק תולעת יעקב ושל"ה כי התפלה קיום העולם וכו', והבימה רומזת לדבר גדול, לא להשמיע קול בלבד, א"כ מי ימלא לבו לשנות מאומה אשר הנחילנו אבותינו הק' צורת בהכ"נ ותכונותיו מאשר השכיל ה' עליהם עיי"ש. וכתב זאת לענין הבימה שתהיה באמצע בהכ"נ, ולכאורה הדברים מתאימים גם לששה המדרגות, שהן לפ"ד הזוה"ק רמז לשש מעלות לכסא.

ובס' יפה ללב (אר"ח קלד, ז) אחרי הביאו ד' הזוה"ק נתן עוד טעם כנגד ששה העלאות הכתובות בסוף פרשת משפטים בענין קבלת התורה: ואל משה אמר עלה, ויעל משה, עלה אלי ההרה, ויעל משה אל הר האלקים, ויעל משה אל ההר, ויבא בתוך הענן ויעל. והם כנגד ו' שמות שנקראת התורה: תורת, עדות, פקודי, מצות, יראת, משפט. שהם כנגד ששה סדרי משנה. כרש"י (תהלים מז, יט) ובילקוט ראובני (פ' בראשית דף ג:) עכ"ד.

אך בס' מחזיק ברכה (בקוני אחרון לאר"ח קנ, א) הביא ג"כ דברי הווה"ק, וסיים וכ' והיום אין נזהרין שתהיה בשית דרגין עכ"ד. ולא יהיב טעמא למילתא. ובשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' סח) תמה למה לא נהגו כהווה"ק. — ובשו"ת מהרי"ץ (ח"א סי' יג) נתן טעם עפ"י הווה"ק הנ"ל דהבימה והס"ת שעליה רומז על המלכות, ועל זה קאי בו ירוץ צדיק [החזן או העולה לתורה] זה שתיקן שש המדות. ואפשר דמהאי טעמא ככל מקום שראיתי לא דקדקו בזה, דהוי דבר שאין רוב הצבור יכולין לעמוד עכ"ד. וכונתו נראית שאין הצבור יכולין לעמוד שיהיו החזן והעולים בבחי' צדיק, ולכן נמנעו מלעשות שש מעלות, מפחד לעלות עליהם, שמא בעוה"ב לא נתקן, כי צריך צדיק לזה. אבל במקום שדקדקו ועשו ו' מדרגות, כתב שם דספק אם רשאי לשנות ולהפחית מששה, גם אם המקום דחוק ורוצים להוסיף שורה מקומות, וא"א רק אם יגרעו מהמדרגות. וכ"כ שם (בסר"ס יד) עיי"ש.

והנה בשו"ת מחנה חיים (ח"ג או"ח סי' ח) מביא מדברי השואל מקור לבניית ג' מדרגות לבימה, ממשנה (מדות ב, ו) שמעזרת ישראל לעזרת כהנים היה הדוכן ועוד ג' מעלות. ולשיטתו שהבימה יש בה קדושת עזרת כהנים כנ"ל, יש לעשות אפוא לבימה ג' מדרגות. [ומש"כ שג' מכל צד הן ביחד ו' הנזכרות בווה"ק, דחה בשו"ת מהרי"ץ, דאין זה שש

מעלות לכסא הנזכר בזוהר, שאינו אלא כשיש ו' מדרגות עולות. אבל אם כבר לא עושים ו' יש עכ"פ מקור לעשיית ג' מדרגות]. — ומהרי"ץ נתן עוד טעם לג' מדרגות, כיון דעשו קריאת התורה כעין מתן תורה, שכ' הלבוש (סי' קמא) דלכן יהיה סגן [גבאי הקורא לעלות] כמו שהיה במתן תורה ע"י סגן, וגם בישיבה סביב ראוי לדקדק שיהיה כעין מתן תורה שהיו חונים סביב, ושם היו ג' מחיצות (מכילתא ורש"י שמות יט, כד) משה מחיצה לבדו, ואהרן לעצמו, וכהנים לעצמם, ע"כ עשו זכר לזה עכ"ד. והיינו לכאורה שיהיו ב' מדרגות והבימה היא השלישית. אבל אפשר גם דס"ל שתהיה מדרגה אחת, והבימה השנייה, והשולחן השלישית שהוא מחיצת משה ששם התורה. כמו כו' מדרגות הנ"ל שהשולחן היא המדרגה השביעית.

וְלַעֲנֵד נראה לתת טעם נכון בע"ה לג' מדרגות, עפ"י ד המכתב סופר (ח"ב סי' א) הנ"ל בראש דברינו, שהבימה היא רמז ודוגמא למזבח הנחושת. ובו הרי היו ג' מעלות (כרמכ"ס הל' בית הבחירה ב, ז וראה בציוור התפא"י במשניות מדות) היסוד, הסוכב, והמזבח עצמו מקום המערכה. ודוגמא לזה אנו עושים ב' מדרגות, והבימה היא השלישית. והשולחן שעליו קוראים הוא כעצי המערכה שעליו מניחים הקרבן. [ואולי אתי שפיר לפי זה מה שהתחילו לאחרונה מחמת דוחק המקום, לעשות רק מדרגה אחת, והבימה היא השנייה. כי השולחן שהוא העיקר (כהזכרן יהודה דלהלן) הוא המדרגה השלישית, וכנ"ל דכמו שלגבי ז' מדרגות הזוה"ק, השולחן היא השביעית, כן לגבי מעלות המזבח, המדרגה היא היסוד, והבימה היא הסוכב שעליה הלכו הכהנים לזרוק הדם, והשולחן הוא מקום המערכה שעליו קוראים בתורה שהוא הקרבן].

שוב ראיתי בס' שלחן הטהור להרה"ק ר' יצחק אייזיק מקומרנא ז"ל (קנא, ד) שכתב עושין בימה ושלשה מדרגות מצד דרום ושלשה מצד צפון. ובהערות המו"ל שם כתב שהוא מפרש לשון הזוה"ק שית דרגין, שהכונה שלש מכל צד, ולא כשאר מפרשים דעל כל צד קאי עכ"ד. וזה כהמחנה חיים הנ"ל. אך כבר דחה זאת בשו"ת מהרי"ץ הנ"ל בהחלט, דחלילה לומר שזה שש מעלות לכסא שבוזוהר. וא"כ צ"ל שאין כונת השולחן הטהור כן, אלא כהברכ"י במחזיק ברכה הנ"ל, דהיום אין נוהרים בזה, וכאחד מהטעמים שנתבאר, ושניתנו לג' מדרגות לבימה.

ובדקתי בספרים בהם צלומי בתי הכנסת העתיקים באירופה, ולפי מה שהיה אפשר להכיר בתמונה דומני שלא היו ששה מדרגות לבימות שלהן. גם בבהכ"נ האשכנזי הישן ע"ש האר"י ז"ל בצפת (שנכנה אחרי הרעש שהיה בשנת תקצ"ז) יש יותר מששה מדרגות. [אכן בבהכ"נ החדש שממולו, וכן בבהכ"נ הספרדי הישן ע"ש

האר"י ז"ל (הסמוך לביה"ח בצפת) יש ששה מדרגות]. — ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדורת מישקולץ תרצ"ז, סי' רלח) כ' דבהרבה בתי מדרשות אין אפילו מדרגה אחת [ועי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' ו אות ג) שכ' שלבהמ"ד א"צ לבנות בימה. וא"כ אין ראייה מבית מדרש לבהכ"נ], ובק"ק פרשבורג בבהמ"ד של הישיבה הגדולה ג"כ לא היו ו' מדרגות, ובבהכ"נ שבק"ק מאד שנכנה ע"י הגאון רבי וואלף באסקאוויץ ז"ל בעל סדר משנה (בן רבינו המחצית השקל ז"ל) הבימה היא עם ד' מדרגות, והדוכן שלפני ארוה"ק עם ג' מדרגות. ושם (בסי' לא בסופו) כ' שבקהלתו הבימה עם ה' מדרגות. — [ולפ"ד המכתב סופר הנ"ל שהבימה מעין מזבח הנחושת, אפשר למצא רמזים למספרי מדרגות שונים, למעניין בציוור המזבח (בתפא"י במשניות מדות) שהיה כבש גדול, ושני כבשים קטנים, והמזבח עצמו בנוי בג' מעלות כנ"ל, אלא שאין רצוני להמציא סברות שלא מצאנו להם ראייה ויסוד]. — ופעה"ק ירושלם ת"ו בבהכ"נ הספרדי "שמש צדקה" ברחוב חגי יש ו' מדרגות לבימה, וכן בנו בישיבת המקובלים אהבת שלום בימת שיש יפה עם ו' מדרגות, והן עולות במערב, וזה כדוגמת המזבח שהי' לו הכבש לעליה ג"כ רק מצד אחד.

ולכאורה למה נמנע מלעשות ו' מדרגות מטעם הנ"ל שעפ"י זוהר הק' צריך להיות צדיק, הרי כל המצוות רומזות לענינים עליונים נוראים, והאדם העושה אותן, רומז ג"כ לסודות נעלמים, וככ"ז אין אנו רשאים ח"ו להתרשל לקיימן. דאנו נעשה בתום לב לש"ש, והסוד יתעורר מאליו. וא"כ מי שיזכהו השי"ת לכך ה"ז חייב לכוין ג"כ, כמ"ש השל"ה הק' וכשאר ספה"ק. וכן הבאנו לעיל שבהקפות החזן עומד "כמלאך האלקים" וס"ת בזרועו והעם מקיפין אותו, ואין אנו נרתעים מלהעמיד אחד מאתנו שיחזיק הס"ת. — ואולי שאני הכא שמפורש שצריך להיות בבחינת צדיק, ומי יאמר זכיתי לבי.

והנה לפי מה שהבימה היא כדוגמת המזבח, יפה העושים לה ד' קרנות בארבע זוויותיה, זכר לד' קרנות המזבח.

(ו) [מקום הבימה באמצע בהכ"נ]

כתב הרמ"א (קנ, ה) ועושין בימה באמצע בהכ"נ שיעמוד עליה הקורא בתורה וישמעו כולם. — וכבר ידועה הקפדת גדולי הדורות להעמידה באמצע בהכ"נ דוקא, להוציא מלב המתחדשים שהעמידו הבימה סמוך לארוה"ק. ראה בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' כח) ואמרי אש (אור"ח סי' ח) ומכתב סופר (ח"ב סי' א) ובעוד הרבה תשו' גדולי האחרונים הנזכרים בס' ליקוטי הערות לחת"ס הנ"ל. ובינתיים נדפסו שו"ת מהרי"ץ (ח"א סי' טו) ושו"ת מנחת יצחק (ח"ג מסי' ד') והלאה, וח"ה סי' כב) ושו"ת דברי ישראל (וועלק, חאו"ח סי' סב)

ושו"ת קנין תורה (ח"א סי' יז). — אך האיך ומאיזה מקום למדוד בדיוק, כתב בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי' ג) שיש לחקור מה עיקר הבימה [בבימה גדולה], אם העיקר הוא השלחן שמניחים עליו הס"ת, או שהעיקר הוא המקום אשר עומד עליו הקורא המשמיע לעם דברי התורה הזאת [ואם כי למעשה אין מרחק רב ביניהם, שהרי הקורא עומד סמוך לשלחן, וכשקורא מתכופף ע"ג הס"ת. מ"מ אם רוצים למדוד שתהי' הבימה בדיוק באמצע, הצ"ע הוא אם למדוד מאמצע השלחן, או מקצהו, מקום שעומד הקורא]. וזה תלוי בטעם שהבימה צ"ל באמצע, דהרמב"ם (הל' תפלה יא. ג) כ' ומעמידין בימה באמצע בהכ"נ לעמוד עליו הקורא בתורה כדי שישמעו כולם עכ"ל, משמע שמקום הקורא צ"ל באמצע. אמנם הרב"י (סי' קנ) הביא מר"י שפירושו האמיתי של תיבה הוא מקום עמידת ס"ת הנקרא מקום הקודש כי שם מניחין הס"ת וכו' עיי"ש. ולטעם זה שעיקר הקדושה הוא מקום השולחן, שמונח עליו הס"ת, צ"ל השלחן באמצע. וכידוע בשם מרן החת"ס ז"ל שסדר בהכ"נ הוא כסדר החניה במדבר, שהארון באמצע וישראל סובבים אותו, כן הבימה צ"ל באמצע בהכ"נ. וכ"כ בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' כח) שהבימה דוגמת המזבח הקטורת שהיה באמצע. א"כ העיקר שהשולחן יהיה בדיוק באמצע בהכ"נ ממזרח למערב, ומצפון לדרום. — [וכ' שם בנדון ידידי ששיפצו את בהכ"נ ורצו להקטין בנין הבימה, כדי שעי"ז ירויחו מקום לשורה מקומות שבין הבימה לארון הקודש. דאין לשנות כיון שמקום הבימה מקודש יותר משאר בהכ"נ, א"כ אין להוריד שטח זה מקדושתו החמורה, לקדושה פחותה הימנה להעמיד שם ספסל. וגם יווקו עי"ז המתפללים. שאם יעמידו הספסל החדש סמוך לבימה, הרי יתרחקו מהבימה אלה שישבו מקודם סמוך לה. ואם יורידו חזרה סמוך לבימה

א"כ יתרחקו מארוע"ק והחזן, ולכן קיימינן בדברי מרן החת"ס ז"ל שחדש אסור מן התורה], עכתו"ד.

הנה דיני ממונות הנובע מתוספת שורת מקומות, כבר דנו בזה בעוד ספרי האחרונים. — ומה שכתב ששטח הבימה מקודש יותר משאר בהכ"נ, שצ"ע לכאורה ממש"פ בשו"ע (קנז, ז) הנ"ל דקדושת בימה היא כקדושת בהכ"נ, וכבר דיברנו מזה בארוכה לעיל (אות ב) עיי"ש.

והל"ל ראיתי בשו"ת לברשי מרדכי (ח"א סי' כח) שנשאל מקהלה שהוצרכו לחדש את בנין המקוה, ואין ביכלתם. וגם בהכ"נ הוא קטן ואינו מכיל את הצבור. ואם היתה אפשרות להוסיף מקומות בבהכ"נ, היו קונים אותם אלה שאין להם מקומות, והיתה מזה הכנסה רבה, שממנה יבנו המקוה. והציעו שאת הבימה העומדת באמצע בהכ"נ, יעבירו בחצי מטר למערב (לצד הדלת), ועי"ז יוסיפו עשרה מקומות בין הבימה לארוע"ק, ומהכנסת מכירתם יוכלו לבנות המקוה. — והשיב דלענין הורדה בקדושת הבימה, אפשר שאין חשש, דכל בהכ"נ קדושה אחת. ואם היתה בימה המטלטלת שאינה קבועה, היה מקום להקל, כמו שהתיר בשו"ת דברי חיים (ח"ב סו"ס יד) להעביר ארון הקודש תלוש ממקום למקום בבהכ"נ. אבל כיון שהבימה קבועה בבנין, יש בה איסור נתיצה [שאיסורו נתבאר אצלנו בארוכה (בסי' ז) עיי"ש]. דעד כאן לא התיר הרמ"א (סו"ס קנב) בשם המרדכי, אלא אם הוא לצורך לבנות בבהכ"נ, אבל כאן שהסתירה היא רק לצורך מקומות, לשבת במקום מכובד, אין זה צורך בנין, דהלא יוכלו לשבת מאחורי הבימה. ולמה תדחה הבימה מכבודה משום כבוד המקומות. ובשו"ת חת"ס (סי' כו) הביא מתשר' הרא"ש (כלל הסי' ג) שאין שום מעלה או ריעותא בתפלה אם הוא במקום זה או במקום אחר*. א"כ

א. זה אמת ונכון בלי ספק שבעצם קדושת בהכ"נ אין מעלה או חילוק באיזה מקום הוא. אבל מצד המתפלל יש חילוק, כדלהלן, שיש מקום שיכול לעורר את המתפלל לכונתו בתפלה, כגון מול ארון הק' (ראה להלן ד"ה לולא דמיסתפינא).

עוד ראיתי בצ"ח (בכרמ"ו: שכו') לפרש כל הקובע מקום לתפלתו וכו' ואומרים עליו הי חסיד והי עניו וכו'. דלכאורה מה ענוה שייכת בזה. והר"ל לקרותו צדיק או חסיד אם מטריח עצמו ללכת למקום קביעותו [דאם יש לו סיבות משלו, הרי לטובת עצמו הוא עושה]. אלא שעיקר טעם קביעת מקום הוא, לפי שהמקום שהתפלל שם קנה קדושה, וכאשר מתפלל שנית קדושת המקום מסייע לו שתקובל תפלתו. והנה אחז"ל (תענית כא:) לא מקומו של אדם מכבד אותו אלא הוא מכבד מקומו. וא"כ המתגאה אומר שהוא אינו צריך שמקומו יכבדו ויסייעו להשרות עליו קדושה, אלא חושב שהוא מכבד מקומו, ובכל מקום שהוא יתפלל יתקדש המקום ממנו, ולא שהוא יתקדש ממקומו, וזו גאווה. אבל הקובע מקום הוא מורה שצריך סיוע קדושת המקום שיגרום לו שלא יכלכל תפלתו במחשבת חזק ומסייעו שתעלה תפלתו, ולכן הוא חסיד ועניו, עכתו"ד.

ולפי דבריו גם החסיד והעניו צריך להאמין שע"י תפלתו (תהא אשר תהא) קנה מקומו קדושה. וכל שכן מקום שהתפלל בו איש ירא אלקים, המתפלל תפלתו כרגש קדוש, שקנה המקום קדושה. וא"כ לכתחילה כשמחנכים בכ"נ חדש, אין נפק"מ בין המקומות, ולכולם יש קדושת בהכ"נ בשוה, כדברי הרא"ש. אבל אחרי שכבר התפללו בו, יש נפק"מ בין המקומות, כי מקום שהתפלל בו איש חסיד, קדוש יותר ממקום אחר. אבל אין נפק"מ בין לפני ארון הק' לבין סמוך לדלת, ואפילו במקום הכי פחות בערכו, יכול להיות הכי יקר, אם ישב והתפלל שם ת"ח ויר"ש, שע"י תפלתו ככונה ובזכות תורתו, קנה המקום הוול הזה קדושה יתירה.

עוד יסוד השמיענו מרן החת"ס זי"ע (בדרשותיו דף שנו. ד"ה או נאמר) שסגולה נפלאה שתתקבל התפלה ביותר בעומדו סמוך לאיש צדיק, לכן עמדה חנה סמוך לעלי הכהן ליהנות מזיו אורו, וטוב לצדיק טוב לשכנו עכ"ד. — וא"כ גם זה מקום יקר הוא מאד, הסמוך לאיש צדיק, שהרי עיקר חשיבות בהכ"נ הוא שתתקבל התפלה שם, ואם יש בבהכ"נ עצמו מקום המסוגל לכך, הרי הוא המקום הכי חשוב בבהכ"נ.

אין זה לכבוד או לצורך בהכ"נ, ואין להתיר נתיצה עבור זה. ¹³¹⁴⁵⁶⁷ [א"ה: הגם שהדברי חיים כ' שם: ואפילו היה ארוה"ק מחובר בקרקע, מ"מ כיון דלחקן אין איסור לנתוח, והכא אם לתיקון הוא שיעמוד ארוה"ק במקום שנראה יפה עכשיו, יכול ליקחנו ולקבעו במקום שרוצים עכשיו, ול"ש כאן שהמקום זכה שיעמוד הארון שם, דכיון דמותר לסתרו הו"ל כתלוש נכו' עכ"ד. שם היה זה לצורך חשיבות בהכ"נ, ¹³¹⁴⁵⁶⁷ משא"כ בנדר"ד]. ועוד שמרן החת"ס (בחאר"ח סי' כח) הקפיד ביותר שתהיה הבימה באמצע בהכ"נ, וכמ"ש"כ גם בשו"ת מהר"י אסאד (חאר"ח סי' ג), מהטעמים המבוארים בתשובותיהם, וא"כ אין להוריד הבימה מאמצע בהכ"נ [הגם שהוא היפך המתחדשים שהעלוה למזרח, וכאן רצו להורידה קצת למערב]. דאמנם בניית מקוה חשובה מאד, אכבל אינו דוחה איסור נתיצה בבהכ"נ והעמדת בימה באמצע. — ומצאנו למשל שמותר למכור אבני וקורות בהכ"נ לפדיון שבוים (כשו"ע קנ"ג, יג), אבל לבניית מקוה מנא לן, הגם שגדולה המצוה מאד, ואם לפנינו בנין בהכ"נ או מקוה י"ל דמקוה קודם (כשו"ת בית שלמה ח"א סי' כה), אבל לא לדרחות לאו דנתיצה. — ועוד לא מובן איך יתכן שאין כסף למקוה, אם יש כסף לקנות מקומות בבהכ"נ, יתנוהו לבניית המקוה, שהוא ענין גדול העומד ברומו של עולם. לכן יבנו המקוה מכיסם, ובעל הגמול ישלם להם, עכתו"ד.

¹³¹⁴⁵⁶⁷ ודנה בכדי לא להזיז הבימה מאמצע בהכ"נ, יש עצה בנדרן כגון דא, כמ"ש"כ הזכרון יהודה (הנ"ל) למדוד מאמצע השלחן, שהוא יעמוד בדיוק באמצע, ועי"ז ממילא שטח הבימה הוא קצת משוך כלפי מערב (כי השטח שעומדים עליו והספסל הם מאחורי השלחן). ואיני יודע אם בכגון דא היה הגאון בעל לבושי מרדכי ז"ל ג"כ מחמיר. כי לא יהי' בזה ח"ו שום התדמות למתחדשים המזיזים הבימה מהאמצע, כי לפ"ד הזכרון יהודה יש לכתחילה לעשות כן. ויכול להיות שגם איסור נתיצה לא יהי' אפוא בכהאי גוונא [לפ"ד הא"ר, ואולי גם להט"ז, עיי' היטב מה שכתבנו בס"ד (כס"ז)], דאינו נותן דרך השחתה, ולא לצורך המתפללים, כ"א לתיקון בהכ"נ שיעמוד השלחן בדיוק באמצע כהלכתו. והוי נתיצה ע"מ לבנות. ואפשר אפי' לבנות מקודם הגדלת הבימה לצד מערב, ואח"כ לסתור החצי מטר מצד מזרח.

¹³¹⁴⁵⁶⁷ ודנה דמיסתפינא הוי אמינא שגם בלא"ה הוי צורך בהכ"נ, להרבות מקומות ישיבה, אשר זה עיקר קדושת בהכ"נ מפני התפילה [שלכן התיר בשו"ת מהרי"ץ אפי' להקטין הבימה לצורך המתפללים, כנ"ל אות ב.]. והעיקר בתפילה היא הכונה, והיושב אחורי הבימה קרוב לדלת, במקום הנכנסים ויוצאים, צריך התאמצות לכוין כראוי, ולא לשמוע שיחת חולין וכו'. לא כן היושב מול ארוה"ק והרב וקרוב לש"צ, בנקל לו לכוין ולהתפלל בישוב הדעת. וגם

מקומות טובים מושכים הקהל להשכים ולהעריב לבהכ"נ, נמצא קילוסו של מקום מתרבה. — ועוד שהרי לפ"ד המכתב סופר הנ"ל (אות א) הבימה היא מעין מזבח הנחושת שבעזרת הכהנים, וא"כ בין הבימה לארון הקודש המקום מקודש יותר, כדתנן (בסופ"ק דכלים מט) בין האולם ולמזבח מקודש ממנה (מעזרת כהנים) עיי"ש, ויש אפוא מעלה ליושבים שם, שלא הכל היו רשאים להכנס בעזרה מהמזבח והלאה. והמקום ההוא יעוררו לכונה, כמאה"כ (יואל ב, יז) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים וכו' ויאמרו חוסה ה' על עמך וגו'. — אכן כל זה אם עושים זאת לטובת בהכ"נ והתפילה. אבל אם רק לצורך מצוה אחרת, שפיר כ' הגאון ז"ל, דצבור לא מעני, וישתדלו לקיים המצוה משלהם.

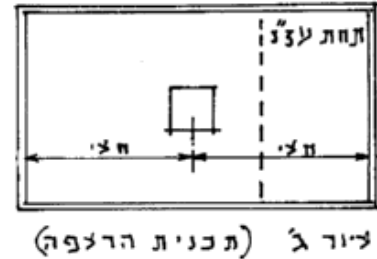
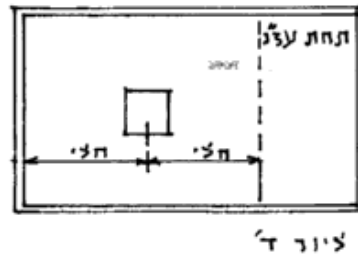
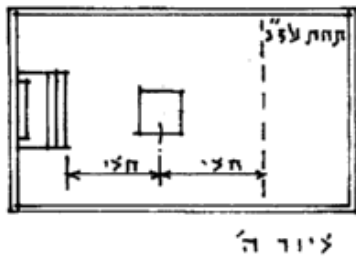
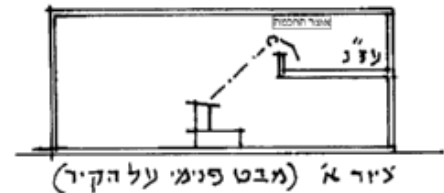
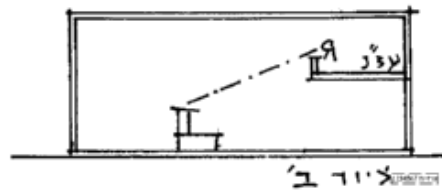
(ז) [מה נחשב לאמצע בהכ"נ להעמדת הבימה]

¹³¹⁴⁵⁶⁷ נסתפקתי כמה פעמים איך למדוד את אמצע בהכ"נ (ממזרח למערב) בנוגע להעמדת הבימה. דבפשטות מודדים ברצפת בהכ"נ האמצע. אבל לפעמים בולטת במערב עזרת הנשים לתוך חלל בהכ"נ, ואם יעמידו את הבימה באמצע רצפת בהכ"נ אז היא תהיה קרובה לקצה מעקה העז"נ (ציור א'), ויש בזה כמה ריעותות: ראשית שלא יוכלו הנשים לראות, כי אינן יכולות לכופ ראשן מחוץ למעקה, להסתכל למטה, אלא להסתכל דרך הסורג בשפוע למרחוק קצת (ציור ב'). ועוד שאינו נאה לבהכ"נ שהבימה לא תעמוד באמצע החלל הגבוה של בהכ"נ (ציור ג'). וגם עיקר מקומות הישיבה הם בשטח הגבוה, ותחת רצפת העזרת נשים, על פי רוב משמש למעבר ולארונות ספרים ורק לקצת מקומות ישיבה (ציור ד'). [הציורים בעמוד הבא].

¹³¹⁴⁵⁶⁷ וקשה לקבוע בזה כלל קבוע, כי אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, כל בית כנסת לפי מצבו ולפי מה שהוא. ולפעמים עושים ממוצע, שכאשר יש מדרגות לדוכן שלפני ארון הקודש, מודדים האמצע שמהתחלת המדרגות עד מעקה עז"נ (ציור ה'). ובאופן זה הבימה נמצאת בממוצע שוה לכל נפש. — כי הרי נתבאר ב' טעמים לבימה באמצע ממש, טעמו של הרמב"ם (הל' תפלה יא, ג) כדי שישמעו כולם. וטעמו של החת"ס שהבימה היא זכר ודוגמא למזבח הקטורת שעמד באמצע ההיכל (וכמו שנתבאר לעיל). וא"כ י"ל דלהרמב"ם באופן הממוצע יראו וישמעו כולם בבהכ"נ ובעז"נ. וגם לטעם החת"ס אמנם בהכ"נ כולו הוא דומיא דהיכל, גם מה שתחת העז"נ. אבל ככל זאת עיקר בהכ"נ הוא במקום מלא קומתו וגובהו המלא, ושם יש לדמותו להיכל, להעמיד הבימה באמצע השטח הגבוה. אלא ששטח המדרגות והדוכן כבר הם נחשבים כמדרגות שבין עזרת ישראל לעזרת כהנים, והארון הק' נחשב כבית קודש הקדשים (וכנ"ל אות ה). כך שיש

מקום לסברא זו למדוד מקצה התחלת המדרגות לדוכן עד לקצה מעקה עז"נ. [ועי' דברי מלכאל (ח"ה סי' רלד) שאמצע מסורה למתכנן או לבונה בהכ"נ, כי אם לרב מרא דאתרא.

מקום לסברא זו למדוד מקצה התחלת המדרגות לדוכן עד לקצה מעקה עז"נ. [ועי' דברי מלכאל (ח"ה סי' רלד) שאמצע מסורה למתכנן או לבונה בהכ"נ, כי אם לרב מרא דאתרא.

סימן כב

עניני העמוד לש"צ, הדוכן, וארון הקודש בבהכ"נ

להדרים, שלא יפנה עורף לארוה"ק. אבל בבהכ"נ העמוד כדבעי מכוון למזרח-דרום א"צ להדרים, ואז מקום הרב בצד ימין בדרום ארוה"ק, כמש"כ בספר חסידים (סי' חשט) שראוי להושיב הצדיק לימין ארוה"ק אם לא להסיר מחלוקת (כמו שהארכנו בס"ד בס"ה, ועי' שם באות ח). — חזינן שהימין הוא הצד החשוב, ומקרא מלא הוא וישלח ישראל את ימינו, וא"כ יש להעמיד העמוד בצד ימין, וכמנהג ישראל בכל מקום, ואין לשנות ממנהגי ישראל. ומה ששאל אם להעמיד העמוד מול הארון [כנראה הכונה באמצע], כדי שיהיה נשאר מקום פנוי בצד ימין למושב הרב, כיון שנתבאר שצד ימין חשוב, וע"ע בס' חסידים (סימן תשנט) בחשיבות צד ימין אצל ארוה"ק, ע"כ אין לשנות המנהג. ומה שאחיו הרב ז"ל העמיד העמוד בצד שמאל לא ידע טעמו [ומתוך המשך דבריו נראה טעמו עפ"י ס"ח (סי' תשע) שלא ישב בתפלה אצל אדם רשע] עכ"ל. — ומצאנו בזה תשובה לשאלתנו.

אך אכתי יל"ע, דהא תינתן להקדים ימין לשמאל, אבל לגבי אמצע מי חשוב צד ימין. דלכאורה לגבי החזן אמצע עדיף, וכמו שכתב הרמב"ם (הל' תפלה יא, ג) ומעמידין בימה

(א) [מקום העמוד של שליח הצבור]

מקום עמוד השליח צבור בבהכ"נ לא מפורש בטוש"ע איפה שיהיה. ומנהג רוב בהכ"נ של האשכנזים חסידים ופרושים, שהעמוד הוא מול ארון הקודש, לפני הדוכן בצד ימינו.

ובעובדא דהוי בבהכ"נ ששיפצו אותו מחדש, ובנו את המדרגות והדוכן שלפני ארון הקודש בשיש. שאלו אם לבנות עמוד יפה משיש באמצע המדרגות שעולים בהן לדוכן. והחלק העליון של העמוד יעשו כשפוע קצת, וישמש דף ועמוד להרכ הדורש לשים עליו הספר.

הנה בשו"ת גורן דוד (סי' ו) להג"ר אהרן דוד דייטש ז"ל תלמיד מרן החת"ס ז"ל, נשאל אנה לקבוע עמוד הש"ץ, אם בצד ימין של ארוה"ק, או בצד שמאל. והשיב עפ"י ד"ה ט"ז (צד ב) שהביא דברי הלבוש שנכון לבנות את הקיר המזרחי של בהכ"נ מזרחית-דרומית לכיוון ירושלים. וכי האליהו רכה (בשם לחם חמודות) שאם הרב יושב בצפון ארוה"ק, ובהכ"נ מכוון למזרח ממש, אז הוא יכול להדרים כלפי ארוה"ק, משא"כ אם ישב בדרום ארוה"ק לא יוכל

באמצע הבית כדי שיעלה עליה הקורא בתורה או מי אשר אומר לעם דברי כבושין כדי שישמעו כולם עכ"ל. והגם ששם מדובר על הבימה לקריאת התורה, ורק בקהלות הספרדים עומד גם החזן על הבימה, שהיא באמצע הבית ^{ממש} וא"ש מנהגם "כדי שישמעו כולם" [ולגבי איסור שינוי מקום הבימה, והחייב להעמידה באמצע בהכ"נ ^{אוצר החכמה} דוקא, כשור"ת חת"ס (חאר"ח סי' כח) ועוד הרבה אחרונים שסימן עליהם בס' ליקוטי הערות לחת"ס שם, ראה מה שהבאנו לעיל בענין הבימה אות ו]. ובקהלות האשכנזים יש עמוד מיוחד לחזן [ומקפידין שלא יעלה לבימה, אלא יעמוד במקום נמוך (כשר"ע ז, א) בבחי' ממעמקים קראתיך ה', עי' אריכות בשור"ת כתב סופר (חאר"ח סי' יט), ובשור"ת מכתב סופר (ח"ב סי' א) הנ"ל בענין הבימה אות א, ובשור"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' ח)], ולכאורה הגם שאינו באמצע אורך בהכ"נ מזרח למערב, אלא עומד סמוך למזרח, אבל היה עדיף שיהיה לפחות באמצע המזרח (שבין צפון לדרום) כדי שישמעוהו יותר טוב. דלפעמים יורד לפני התיבה מי שאין קולו חזק, ואם ה' עומד כהספרדים על הבימה, היו שומעים אותו עכ"פ בכל בהכ"נ, אבל עכשיו שעומד במזרח כהאשכנזים, מוטב שישמעוהו משני הצדדים שוה. — ומצאנו כן גם בסדר הרב המלמד תורה, שכ' הרמב"ם (הל' ת"ת ד, ב) ובשו"ע (י"ד רמב, ט) כיצד מלמדים, הרב יושב בראש והתלמידים מוקפים לפניו כעטרה כדי שיהיו כולם רואים הרב ושומעים דבריו עכ"ל, ואם כי שבש"ץ ל"ש לראותו, כי פניו אל המזרח, אבל לפחות שכולם ישמעוהו.

ועוד דתנן (כפ"ג דיומא לו.) בכהן גדול הסגן בימינו וראש בית אב לשמאלו, ובגמ' א"ר יהודה המהלך לימין רבו ה"ז בור [דד"א שהרב ילך בימין שהיא חשובה, כפירש"י], ג' שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול בימינו וקטן בשמאלו, וכפ"ב בשו"ע (י"ד רמב, יז). הרי שרק כאשר שנים הם, אז הימיני חשוב מהשמאלי, אבל בשלשה האמצעי הוא החשוב. וא"כ כשהש"ץ יורד לפני התיבה מול ארוה"ק, ורוצים להעמידו במקום החשוב ביותר, ה"ז לכאורה באמצע מול ארוה"ק, ומימינו הרב ושאר זקנים, ומשמאלו חכמים וזקנים. — ואם נאמר שאין מתחשבים בשאר זקנים, כ"א בהש"ץ, א"כ אדרבא יהיה בשמאל ארוה"ק, שתהא התורה בימין והוא בשמאל, ואם מתחשבים רק עם הש"ץ והרב, א"כ יהי' הש"ץ בימין והרב בשמאל, או להיפך, כמשנ"ת אצלנו בס"ד (בסי' האות ח) הנ"ל ולמה לפ"ד ס"ח וא"ר שניהם בימין הרב והש"ץ. אעכ"ח מתחשבים עם כל הזקנים היושבים במזרח ופניהם כלפי העם (כרמב"ם הל' תפלה יא, ד), א"כ יהי' הש"ץ באמצע וכמבואר.

ואולי זהו כבודו של ארון הק' שאף אחד לא יעמוד באמצע ממולו, כמו שאין להלך אחורי רבו. אלא

ארוה"ק באמצע, והש"ץ והרב בימינו, ושאר זקנים בשמאלו [או שהש"ץ בימינו, והרב בשמאלו, כמבואר לעיל שם]. — וגם כדי שכולם יראו פתיחת הארון ולא יסתיר עמוד החזן. — ואולי יש עוד טעם עפ"י הסוד בזה, לפי הזוה"ק (פ' שלח קסד:) הנ"ל. שההיכל (ארוה"ק) הוא כדוגמת היכל פנימאה, דהיינו מדות החכמה והבינה, והדעת הכולל שניהם, ומוציאים התורה ומעלים אותה על המגדל (הבימה) שהיא כנגד יתר המדות חג"ת נהי"ם, כמבואר לעיל. וא"כ אולי אינו מהראוי שמשוהו אחר יפסיק בין ההיכל להמגדל ולכן עושים העמוד בצד. — אבל עכ"פ ג' טעמים אלה רק שערטים מלבי, ליישב מנהגנו. ועדיין לא שמענו איסור להעמיד העמוד באמצע.

ובפר"ט לפ"ד המכתב סופר הנ"ל שעמוד הש"צ הוא דוגמת מזבח הקטורת שעמד מול פרוכת קודש הקדשים. א"כ לכאורה הוי לן להעמידו באמצע כמו המזבח שעמד בדיוק באמצע בין צפון לדרום.

וי"ש להביא סמך למנהגנו ממה דתנן (יומא מג:) בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש (בימין) ויורדין במערבו (שהוא ימין היורד). והיום (ביוה"כ"פ) כהן גדול עולה באמצע ויורד באמצע, ופירש"י והרע"ב מראה כבודו וחיבתן של ישראל שהוא שלוחן ועושה עצמו כבן בית [והולך במקום שהוא חפץ, מה שאין שאר הכהנים רשאים לעשות כן, רע"ב]. ומהאי טעמא אולי אנו מצדדים ש"ץ שלנו לצדדים, לא להראות עצמו כבן בית, אלא כעבד השופך לבו לפני רבו אולי יחננו, בבחי' ממעמקים קראתיך ה' (כשר"ע ז, א) וכנ"ל. וכמו שהאריך בשור"ת חת"ס (חאר"ח סי' יט) הנ"ל, דגם להשמיע קולו לצבור אין לעלות על הבימה, אלא דוקא יעמוד נמוך גם אם עי"ז לא ישמעו כ"כ טוב עיי"ש. והה"ד להעמיד העמוד לצד ימין וכשור"ת גורן דוד הנ"ל שאין לשנות מנהגי ישראל.

עוד טעם נ"ל, עפ"י מש"כ בשו"ע (צה, ג) מניח ידו על לבו כפותין, יד הימנית על השמאלית, ועומד לפני רבו באימה ביראה ופחד, ולא יניח ידיו על חלציו מפני שהוא דרך יוהרא עכ"ל, ומביא הכף החיים (אות יג) ימנית על השמאלית, רמז להגביר מדת הרחמים על מדת הדין, ד"מ אות ג, וכ"כ בשם שער הכוונות עיי"ש. — ולפ"ז אנו מסלקין עצמנו הצידה, לא לעמוד באמצע דרך יוהרא להחזיק עצמו כבן בית, ועומדים בצד ימין הרומז לחסד להגביר מדת הרחמים.

ולפ"ד המכתב סופר הנ"ל שמרכיב נרות על העמוד בכל יום, כדוגמת המנורה בביהמ"ק שהיתה בדרום, יש טעם נוסף להעמדת העמוד בצד ימין, מפני הנרות שעליו. שצריכות להיות בדרום הארון. וועי' בקדושת לוי

(בקדושה שלישית לחנוכה) שנרות בהכ"נ תמורת נרות המנורה].

ואולי לעת"ל כשנתרצה לאבינו שבשמים ית"ש, ונהי' כבן בית המהלך באמצע, נוכל להעמיד הש"צ שלנו ג"כ באמצע, כמזבח קטורת אשר תעלה אז לריח נחוח, אבל לעת עתה בגלותנו אנו נדחקים הצידה. ואין דומה לבימה הדומה למזבח הנחושת שתקנוהו כמו שיהי' לעת"ל בבית השלישי בב"א, דהמזבח שהיא הבימה לקריאת התורה הוא רמו לעבודה, ומחכים אנו לבנינו, אבל העמוד שעליו מתפללים, הנה עדיין כעיני שפחה ליד גברתה כן עינינו אל ה' אלקינו. וכדאיתא (בתענית כג): גבי ר' יונה כי הוה מצטריך עלמא למיטרא וכו' כי הוה נפיק לברא אזיל וקאי בדוכתא עמיקתא דכתיב ממעמקים קראתיך ד' וכו' ובעי רחמי ואתי מיטרא. — והמג"א (צ סק"ג) כ' דנהגו שהמקום שהש"צ עומד הוא עמוק משאר בהכ"נ משום ממעמקים קראתיך עיי"ש. [ועי' מה שהאריך בזה בשו"ת מכתב סופר (ח"ב סי' ב) וכו' דממעמקים משמע שני עמקים, והיינו שלפי מנהג אשכנז התפלל הש"צ פסוקי דזמרה על הבימה, ולישתבח ויורד מהבימה הה"ל עומק אחד, ויורד לעומק שלפני העמוד הרי עומק שני עיי"ש באורך וע"ע בשו"ת כתב סופר (חאר"ח סי' ט), ובשו"ת ערוגת הבשם (חאר"ח סי' כט), ובס' מקדש מעט (סי' ט).] וא"כ לרובא דעלמא שלא עשו מקום עמוק לש"צ, העומק שלו הוא שנדחק הצידה, לא לעמוד באמצע.

והלוי ראיתי בבהכ"נ חשוב של חסידים שמקום הרב בימין ארוה"ק, פניו כלפי הקיר, והעמוד של הש"ץ בצד שמאל ארוה"ק. ולא חקרתי לע"ע אם נעשה עפ"י הוראות חכם. לפ"ד הא"ר (קלא. ב) שכ' דאפשר שתהיה התיבה (הכונה לעמוד) בצד דרום או בצד צפון של ארוה"ק עיי"ש. ואולי יש לתת פנים מסבירות למנהג זה, דמקום הרב בימין, כספר חסידים הנ"ל שהצדיק יושב בימין ארוה"ק. וכבודו של ארוה"ק, שהוא יהיה באמצע, לכן ממילא החזן צריך להיות בשמאל. והא דלא עשו להיפך, משום דמקום הרב עדיף בימין משום כבוד התורה, וגם בשעה שהוא יורד לפני התיבה הוא מתפלל במקומו, שהוא העמוד שלו, והוא גם עמוד התפלה כאשר הוא הש"ץ].

ומצאתי בשו"ת אגרות משה (אר"ח ח"ב סי' כח) שהאריך בביאור לשון הרמב"ם (פ"א מהל' תפלה) מהי התיבה וההיכל, ושם (בעמ' כד): כתב בתוך דבריו שמנהג הרבה מקומות שהעמוד להתפלל הש"צ הוא סמוך להיכל לצד דרום, ולא נגד ממש וכו', וחזינן שאף בזמן התנאים וכל הדורות לא התפללו על הבימה אלא לפני התיבה שהיתה בארץ בכותל המזרחי וכו' ורחוק מן הכותל כשיעור משך ארוה"ק, וממילא יש גם לנו לעשות כן ולא לשנות ממה שנהגו כל הדורות עכ"ד.

חזינן שהמקום הנכון של עמוד הש"צ הוא מול ארון הקודש, בצד ימינו, ולא אצל הקיר המזרחי ממש, דהיינו שיעמוד בצד ארוה"ק. אלא מרוחק מהקיר, ושיעור המרחק בכדי שיעמוד מול ארוה"ק [נכתוספתא (מגילה פ"ג) חזן הכנסת וכל העם פניהם כלפי הקודש שנא' ותקהל העדה פתח אהל מועד. וכל' הרמב"ם (הל' תפלה יא. ד) ובעת שש"צ וכו' עומד בארץ לפני התיבה, ופניו לפני הקדש" כשאר העם עכ"ל]. לא מולו ממש באמצעו, אלא משוך הצידה. ואם ירצו לעשות מאחורי העמוד מדף לרב הדורש, ירויחו בזה שלא יעמוד הדורש באמצע ארון הק' ואחוריו להיכל, אלא יעמוד בצד. וכמובן בשביל המדף לא יוותרו על מקור נרות התפילה בעמוד.

וזו שיסד הפיטן (בתפלת היה עם פיפיות, במוסף דר"ה ויוה"כ) גשים מול ארוה"ק באימה לא בצידו אלא מולו, ולא באמצע ממש כבן בית ההולך איפה שרוצה, אלא באימה כעבד נדחק לצד, לשכך כעס וחימה מפילים תחנונם ועומדים בצד ימין, הרומז לחסד, להגביר מדת החסד על מדת הדין, ועמך מסביבים אותם כחומה הזקנים יושבים במזרח מולם, ושאר העם בימינם ושמאלם ואחוריהם. ויה"ר שיקויים בנו תמיד ואתה מן השמים תשגיח אותם לרחמה, אכ"ר.

(ב) [הדוכן שלפני ארון הקודש]

גדוה בבתי הכנסת הקדומים שהדוכן שלפני ארון הקודש מוגבה מרצפת בית הכנסת, אבל לא נזכר זאת בפוסקים, ויש לדעת כשבונים בהכ"נ לכתחילה כמה מדרגות לעשות לדוכן.

והגם שאין לנו לשנות ממנהג אבותינו אפי' כשאין אנו יודעים טעמם. על אכו"כ כשהטעם ברור, עפ"י מש"כ הרמב"ם (הל' תפלה יא. ג) שמעמידים בימה באמצע הבית כדי שיעלה עליה הקורא בתורה או מי שאומר לעם דברי כבושין כדי שישמעו כולם עכ"ל. וא"כ לפי מנהג אבותינו שהרב הדורש עומד על הדוכן ופניו אל העם, ה"ז צריך לעלות לגובה, כדי שישמעו כולם, וגם יראהו כמ"ש והיו ענין ראות את מוריך. — וגם הכהנים בעת שעולים לדוכן, שהיא מצוה חביבה שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים (כסוטה לח:), וצריכים לכרך בקול רם, ופניהם כלפי העם (שם), טוב שמטעם זה יעמדו בגובה.

ויש להביא גם מקור לזה, ממה שהיה במקדש, כדתנן (מדות ב. ה) שבין עזרת ישראל לעזרת כהנים היתה מעלה גבוהה אמה, והדוכן נתון עליה, ובה ג' מעלות של חצי חצי אמה, נמצאת עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל כ' אמות ומחצה, וכ"פ הרמב"ם (הל' בית הבחירה ו. ג). הרי שהדוכן הוא

הערה

ג' מדרגות הכנויים על גבי מדרגה אחת שגבוהה אמה. ושם כהנים עומדים לברך את העם (עי' תפא"י מס' מדות בסימני צורת ביהמ"ק אות כה).

הערה

ועפ"ז אנו עושים ג' מדרגות, כמו שהעיד בשו"ת מהרי"ץ (ח"א סי' יד) שכן ראה בבהכ"נ העתיק אלט"ניי שוהל בק"ק פראג [שלפ"ד שו"ת מכתב סופר (ח"ב רס"א)] נכנתה זמן לא כביר אחר חורבן בית מקדשינו, ועכ"פ הרבה יותר מאלף שנים.

ובתב מהרי"ץ שם שבקהלתו היו לדוכן ו' מדרגות, אבל אין מקור לזה [כ"א בכימה כמו שנתבאר] עיי"ש. — ואולי עשו בקהלתו ו' מדרגות בכדי לעלות ב' אמות ומחצה שצריך לזה לפחות ו' מדרגות. אבל מנהגנו לעשות הדוכן גבוהה רק אמה אחת, כי קשה לעלות ולרדת עם ס"ת ביד על מדרגות שכל אחת מהן כגובה חצי אמה [כמו שכבר העיר בזה בשו"ת לבושי מרדכי (מהדורת מישקליץ תרצ"ז, סי' רלח) עיי"ש], לכן מחלקים אמה אחת לג' מדרגות נוחות לעליה וירידה, ועושים בגובה האמה זכר למעלה בגובה אמה שהיתה לפני הדוכן, ולשלש המדרגות שהן היו הדוכן עצמו — וגם יש זכר בג' מדרגות לג' מחנות שהיו במתן תורה כנז"ל בענין ג' מדרגות לבימה (באות ה).

אבל אין זה מקור מוכרח, דנהי נמי שהיו בין עזרת ישראל לעזרת כהנים דוכן של ג' מדרגות, אבל רק אם מדמים אנו את מקדש מעט שלנו לעזרה, אז י"ל שארונה"ק מקודש ממנו והוא כעזרת כהנים, ושפיר יש ביניהם ג' המדרגות. אבל לפי מה שהביא הרב"י (בסו"ס קנא) בשם מהרי"ק דבהכ"נ שלנו דומה להיכל, א"כ ארונה"ק דומה לקודש הקדשים והארון עם הלוחות שבתוכו, ואז אין ביניהם שום מדרגות, דרצפת קה"ק היתה שוה לרצפת ההיכל, ורק פרוכת מבדילה ביניהם (וכנגדה פרוכת שלנו שלפני ארונה"ק). — ומצאנו בכמה וכמה בהכ"נ עתיקים קטנים שלא היתה שום מדרגה לפני ארונה"ק, כגון בעה"ק צפת ת"ו ברוכ בתי הכנסת, שנכנו בעת שהיתה עוד עיר מלאה חכמים וסופרים. וא"כ לא היתה כזה קפידא גמורה. וכנראה שרק במקום שהיה אפשר, כגון בבהכ"נ הגדולים, הגביהו הדוכן, ולא במקום שהיה צר.

ועפ"ז שלכתחילה ראוי לנהוג כמנהג אבותינו בבהכ"נ הקדומים, שכאשר הם גדולים, יעשו בהם ג' מדרגות. וכשיש מקום וגובה הרבה, הרוצה להגביה הדוכן לב' אמות וחצי הרשות בידו. וכן כשאין מקום וגובה כ"כ בבהכ"נ, וא"א להרבות במדרגות, שלא להפחית מקומות המתפללים, הרשות בידו לעשות רק מדרגה אחת, ותהיה לזכר לאותה מעלה אחת שהיתה לפני הדוכן. אבל אין קול הדורש נשמע ממנה כ"כ טוב, וגם אין פניו נראים לעם מעל

גבי מדרגה אחת, ויל"ע אם לעשות ב' מדרגות, כמו שהנהיגו לאחרונה בכמה בתי כנסיות שהיה מקומם מצומצם, כי מעל גבי ב' מדרגות כבר נשמע ונראה הדורש וברכת הכהנים. — וכיון שלהרבות מקומות עדיף, דזו מטרת בהכ"נ להתפלל בו, וברב עם הדרת מלך, יתכן להקל לעשות רק ב' מדרגות, ואם רוצים לעשות זכר לדוכן שהיו בו ג' מדרגות, יכולים לעשות זאת בתוך אותן ב' מדרגות, או ברצפה שלפני המדרגות, לשים פס שיש שיראה כמו מדרגה, אבל יהיה כמעט שוה לגובה פני הרצפה, שיוכלו להלך עליו, ולא יתפוס מקום מבהכ"נ. — וכשאין מקום גם למדרגה אחת, יכול לבנות ארונה"ק עומד על הרצפה ללא הגבהה, כבבתי הכנסת העתיקים הקטנים וכו"ל.

(ג) [מקום ארון הקודש באמצע הקיר המזרחי]

בית הכנסת שמחמת דוחק המקום היה צורך להרחיבו, ואין שום אפשרות להרחיבו כי אם לאחד מהצדדים, וחפץ ד' בידם הצליח להרחיבו לצד, אך עי"ז אין ארון הקודש באמצע בהכ"נ. ויל"ע אם להשאיר את ארון הקודש במקומו, או להעבירו לאמצע בהכ"נ אחרי הרחבתו. וארונה"ק בנוי בתוך בהכ"נ מאבן שיש.

הנה הרמב"ם (בהל' תפלה יא. ב) כ' ובונים בו היכל שמניחין בו ס"ת, ובונים היכל זה ברוח שמתפללין כנגדו באותה העיר, כדי שיהיו פניהם אל מול ההיכל כשיעמדו לתפלה עכ"ל. ואם כי שאינו מפורש ברמב"ם שההיכל חייב להיות באמצע דוקא, שלא כתב אלא שיהיה במזרח, שאנו מתפללים למזרח. וא"כ שמא גם מהצד מותר לעשותו במזרח. מ"מ מסתברא שיהיה באמצע דוקא, שכן משמע ממש"כ "שיהיו פניהם אל מול ההיכל" וכו'. ואם הוא באמצע א"כ פני כולם מול ההיכל, לא מבעיא האמצעיים, אלא גם העומדים בצדדים פונים עצמם מעט כלפי ההיכל, ואפי' אם עומדים ישרים, נטפלים הם להיכל הקבוע באמצע, ולציבור העומדים באמצע. משא"כ אם ארונה"ק יהיה בצד, א"כ רוב הציבור אין "פניהם אל מול ההיכל". דאין הצבור פונים לפינה אשר שם ארונה"ק. — וגם יש דמיון למקדש מעט שלנו לבית המקדש, כמ"ש בשו"ת החת"ס (אורח סי' כח) לגבי הבימה שהיא במקום המזבח (ועיי"ש בס' ליקוטי הערות). ובמקדש היה קה"ק בדיוק מול ההיכל, ובאותו רוחב של כ' אמה. ובאמצע קה"ק עמד הארון. וא"כ ארון הק' שלנו שבו ס"ת, שהוא כנגד הארון שבו היו הלוחות, ג"כ מקומו באמצע מזרח בהכ"נ. — ומצד הסברא מובן הוא ואינו צריך להוכחות. שכל דבר חשוב קובעים אותו באמצע. וגם זה נוי ותפארת לבהכ"נ שארונה"ק יהיה בנוי באמצעו.